

skutečně jedná o důkazy přežívání „pohanství“ bok po boku křesťanství, jak tvrdili badatelé v minulých sto padesáti letech. Navrhuje opustit dosavadní zaběhlé „černobílé vidění“ křesťanství versus pohanství a na místo toho vnímat „symbolický systém staré Rusi [...] jako výsledek kreativního a prakticky zacíleného náboženského synkretismu“ (s. 204). Synkretismus však navrhuje chápat spíše jako (neukončený) proces přebírání či adaptace prvků jiného náboženství než jako nějaký statický výsledek a zároveň sledovat diskurzivní mocenské strategie, které se objevují při daných procesech, a ty následně analyzovat. Kromě toho navrhuje rozlišovat různé modalities synkretismu (asimilace, symbióza, kreolizace aj.) mezi prvky dvou systémů. Do opozice k náboženskému synkretismu pak Dynda staví fundamentalismus čili důraz na (původní) ortodoxii. Dochází tak k závěru, že po prvotních několika staletích „nezájmu“ ze strany církevních autorit se situace obrátila

a v kázáních se začaly objevovat právě prvky odkazující k pohanství tak, aby došlo k nápravě „podomácku vykonávaného křesťanství“, které se mohlo přiklánět například k magickým praktikám v léčitelství (s. 212). Fundamentalismus obsahů kázání a reference k „pohanství“ tak můžeme chápat jako pokus o návrat k ortodoxii. Prvky „pohanství“ v tamější lidové kultuře spíše odkazují k pokřivené a reinterpretované formě možných starších praktik či myšlenek, které dostávají v křesťanské kultuře zcela nový, posunutý význam, s čímž s autorem v zásadě souhlasím.

Jako celek hodnotím obě knihy velmi pozitivně. Dynda nepochybně přispěl k rozvoji bádání o starých Slovanech a kritická edice překladů bude sloužit jako dobrý základ pro další výzkum. Chyby se v textu téměř nevyskytují (chybí jen několik bibliografických odkazů v seznamu). Za vyzdvihnutí rozhodně stojí i pečlivá typografická práce týmu nakladatelství Scriptorium.

Pavel Horák (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Karolína Pauknerová, Krajina mezi pamětí a zapomínáním. Studie z Čech. Karolinum, Praha 2019, 208 s.–

V posledních dvaceti letech se krajina stala významným tématem antropologických a etnologických výzkumů, a to jak ve světě, tak v české vědecké produkci. Přál bych si, aby

prací věnujících se krajině bylo ještě více, studium člověka jako komplexní bytosti existenciálně spjaté se svým prostředím může totiž dle mého názoru nabídnout nejlepší

vhled do té nejzákladnější otázky antropologie – co to znamená být člověkem. Každá další práce na téma krajiny nás k tomuto porozumění přivádí trochu blíže, a proto velmi oceňuji i nejnovější příspěvek Karolíny Pauknerové – knihu *Krajina mezi pamětí a zapomínáním*.

Ve své práci se autorka zaměřuje na jeden z významných aspektů lidského vztahování se ke krajině, a tím je paměť a zapomínání. Samotná paměť je tradičním tématem etnologických a antropologických výzkumů a není potřeba její význam jako konceptuálního rámce i výzkumné metody více rozvádět. V recenzované knize ale paměť není pouze souborem poznámek z rozhovorů vedených s pamětníky metodami orální historie. Je vztažená k prostředí a zpřítomněná v něm různorodými fyzickými objekty a doprovodnými a často velmi intimními tělesnými praktikami. Paměť tak nabývá nový, materiální, behaviorální a krajinný rozměr.

Autorka se v prvních třech oddílech knihy postupně zabývá vybranými skupinami objektů a praktik jako příklady různých podob paměti, zapomínání a nostalgie v krajině. První oddíl je věnován drobným sakrálním a komemorativním objektům podél silnic, druhý se zabývá problematikou individuální a kolektivní paměti na příkladu zaniklých vesnic v Sudetech a třetí se zaměřuje na kontinuity a diskontinuity starých i novodobých megalitických staveb v jižních Čechách. Všechno to jsou

případové sondy propojené společným zájmem o roli paměti v jejich utváření, fungování a zániku.

Informace o jednotlivých typech objektů jsou nepochybně cenné samy o sobě, byť v některých případech nepřináší Pauknerová zcela nová data, popřípadě u mnohých objektů zůstává jen u povrchního popisu. To, co ale považuji za největší přínos celé knihy, je až jejich syntéza a kritická reflexe v závěrečné kapitole. V ní autorka bohatě kompenzuje některé nedostatky předšlých kapitol a nabízí promyšlený pohled na roli paměti, zapomínání a nostalgie v lidském vztahování se k prostoru.

Za zvlášť zajímavé pokládám rozpracování tématu zapomínání jako specifické součásti paměti krajiny. Autorka rozlišuje mezi erozí vrstev, v nichž je paměť uložena, a převrstvováním těchto vrstev novými. Eroze vrstev může mít podobu fyzického vymizení objektů, útlumu praxí s nimi spojených a změn původních kontextů bez současného zániku těchto objektů. Převrstvování probíhá také více způsoby – například přestavbou, přenesením, rekontextualizací, přidáním nových prvků, popřípadě prostřednictvím tzv. protetických vzpomínek – tj. vzpomínek, respektive představ o místě a čase utvářených nikoliv vlastní zkušeností, nýbrž masovými kulturními technologiemi paměti. Tyto protetické vzpomínky zároveň představují něco, co Pauknerová nazývá nepravou nostalgií – tj. toužení

po minulosti, kterou jsem nezažil a která možná ani neexistovala. Ta je v dnešním světě zcela zásadní hybnou politickou a krajinotvornou silou a její zkoumání si rozhodně zasluhuje větší pozornost.

Autorka ale nezapomíná ani na pravou nostalgii, tj. roli individuální paměti ve vztahování se ke krajině, kterou důvěrně známe, a k časům, které jsme osobně zažili. Tě se věnuje zejména na příkladu pamětníků a potomků vysídlelců navštěvujících místa zaniklých vesnic v Sudetech. Osobní rovinu paměti také zpřítomňují pomníčky kolem cest, které upomínají na oběti dopravních nehod. V praxi ale není vždy snadné či možné pravou a nepravou nostalgii odlišit. Paměť je totiž zrádný historický pramen a mnohdy více vyjadřuje přání, jak něco mělo být, **popřípadě přání někam patřit**, než vzpomínku na to, jak to skutečně bylo a kým opravdu jsem. To není nic nového, současná masová mediální manipulace paměti však posouvá dynamiku mezi skutečností a fikcí, respektive pravou a nepravou nostalgií na zcela novou úroveň.

Přes nepochybné podněty, které z úvah rozvíjených autorkou v závěrečné kapitole knihy plynou, se přece jen nemohu ubránit dojmu, že v knize převažuje akcent na fyzické objekty bez ohledu na to, zda ještě mají nějaké uživatele. Jako by krajina byla jakási statická vnější danost do značné míry nezávislá na lidech a jejich aktivitách. Pauknerová sice

cituje klasickou práci Tima Ingolda *The Perception of the Environment*, přál bych si ale, aby reflektovala i jeho novější knihy (např. *Being Alive, Making, Lines*). V těchto pracích totiž Ingold klade mnohem větší důraz na emergentní, procesuální a událostní charakter krajiny – krajina není, ona vzniká, stává se, děje se, neustále se utváří našimi každodenními aktivitami. Nelze ji zkoumat bez současného studia lidí, kteří ji proměňují ke svému obrazu. Ocenil bych tedy například lepší propojení vnějších aspektů pomníčků kolem cest (poloha, vzhled, materiál apod.) s aktivitami a lidmi za ně zodpovědnými. **Svět je živý a my jsme jedněmi z těch, kteří mu vdechují život.** Krajina bez člověka není myslitelná – neexistuje někde tam venku, zapomenutá, v očekávání vzdělaného antropologa či geografa, který odhalí nezasvěceným její tajemství. Je tady a teď, všude kolem nás a v nás, nelze z ní odejít ani do ní vstoupit. Krajina je naše kůže a náš dech. Hovořit bychom tedy asi neměli o krajině, ale o **krajinářství, protože být člověkem vždy znamená být člověkem ve světě.** Respektive jak říká Ingold, člověk je sloveso. To, že některé formy krajinářství – jako například pomníčky či kamenné kruhy – přitahují větší zájem výzkumníků než jiné, stojí pak za stejné zamyšlení jako tyto formy samotné.

Příspěvek Karolíny Pauknerové k antropologii krajiny je velmi cenným krokem k lepšímu porozumění našeho bytí ve světě a mohu

jen doufat, že další výzkumy na toto téma budou následovat. Autorka poskytla návod ke kritické reflexi paměti krajiny a přesvědčivě ukázala, jak důležité (a problematické) je napětí mezi pamětí a zapomínáním, respektive skutečnou a domnělou minulostí v interpretaci světa. Stejně zajímavá je ale samozřejmě i role přítomnosti a budoucnosti – tj. jak

aktuální zkušenost světa a anticipace jeho dalšího vývoje ovlivňuje naše (krajinařské) chování. I tímto směrem by se proto další výzkumy měly ubírat. Koneckonců jsou to zřejmě nespokojenost se současností a obava z budoucnosti, které vytvářejí živnou půdu pro rozvoj nostalgie, ať už té autentické, či té falešné.

Přemysl Mácha (EÚ AV ČR, v. v. i.)

**Jaroslav Vaculík – Mirosław Piwowarczyk (eds.),
Češi a Poláci na Ukrajině ve 20. století. Czesi i Polacy
na Ukrainie w XX wieku. Masarykova univerzita,
Brno 2018, 266 s.–**

Zvýšený zájem současné historiografie i masmédií o ukrajinskou problematiku nyní doplňuje práce pojednávající o osídlování tohoto prostoru našimi krajany s ohledem na osudy další zdejší menšiny tvořené polským etnikem. Mezeru v bádání o vlastních moderních národních dějinách zaplnil kolektiv českých a polských historiků pod vedením Jaroslava Vaculíka a Mirosława Piwowarczyka, když v roce 2018 publikoval výsledky řešení bilaterálního projektu. Odborné i laické veřejnosti se tímto počinem dostává do rukou monografie, která si klade za cíl vylíčit příběh obou národností na ukrajinském území, včetně nezbytných exkurzů do 19. věku, zejména však první poloviny století následujícího.

Spolupráce badatelů byla v tomto případě – nahlíženo širší problematiky – bezpochyby zcela opodstatněná, ne-li nevyhnutelná. Rozdělení textu na dvanáct pasáží přisoudilo pět kapitol českým autorům a sedm polským kolegům, ty jsou sepsány v příslušném národním jazyce.

První čtyři kapitoly pocházejí z pera Jaroslava Vaculíka dlouhodobě zaměřeného na emigrace a reemigrace českých krajanů (hlavně pak volyňských Čechů), kteří se na procesu osídlování Ukrajiny podíleli. Po nástinu českého bádání o našich vystěhovalcích ze sledovaného prostoru následují osudy menšiny pod ruskou nadvládou a poté na území západní Volyně spravované v letech 1921–1939 polskou vládou. Ve spolupráci s Petrem Kozelkou vznikla